

K DIALEKTIKE TEÓRIE A PRAXE V SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

(POZNÁMKY NA OKRAJ PUBLIKÁCIE MIROSLAVA KUSÉHO
O VZŤAHU TEÓRIE A PRAXE)

V dnešnom štádiu vývoja socialistickej spoločnosti, keď jej ďalšie napredovanie je čím ďalej tým viac závislé od vedeckej úrovne jej riadenia, otázka vzťahu teórie a praxe, otázka stáleho obnovovania a upevňovania jednoty teórie a praxe stáva sa pre ďalší vývoj socializmu životne, existenčne závažnou. A, samozrejme, nanajvýš aktuálnym sa stáva aj teoretické spracovanie tejto otázky, teoretický rozbor povahy samotného tohto vzťahu. Možno preto len privítať, že Vydavateľstvo Osveta vydalo nedávno pôvodnú knižku Miroslava Kusého, venovanú tejto otázke.

Kniha Miroslava Kusého *O vzťahu teórie a praxe* je v podstate popularizačnou publikáciou. Zručnosť, ktorú autor už predtým získal pri písaní viacerých publikácií podobného typu, uplatnila sa aj v tejto práci. Autor ovládal látku na štandardnej úrovni a dokázal ju interpretovať naozaj populárne, s dobrým rozhľadom po problematike, vytríbeným štýlom i jadrným jazykom. Škoda však, že autor sa uspokojil iba s takouto úlohou, že sa v podstate obmedzil iba na interpretáciu doterajších výsledkov v tejto oblasti. Domnievame sa, že aj pri populárnovedeckom charaktere knihy by bolo správne, keby sa bol autor radšej sústredil na užší okruh problémov a rozobral ich hlbšie a pôvodnejšie. Žiada sa upozorniť na to tým viac, že v knihe je viac miest, z ktorých prebleskuje originalnosť autorovho myslenia, jeho schopnosť i hlbšie a pôvodnejšie nastoliť a riešiť niektoré otázky, než to bolo doteraz. Žiaľ, autor akoby sa príliš ponáhlal pristavovať sa pri takýchto problémoch,

akoby sa bál, že ich rozvinutie a prehĺbenie by bolo na úkor celkovej koncepcie a kompozície knižky.

Takéto nebezpečenstvo naozaj hrozilo. Pálčivosť a nedoriešenosť niektorých problémov v otázke vzťahu teórie a praxe sú naozaj také veľké, že ak by sa bol autor zachytil práve na týchto problémoch, tak by to bolo mohlo značne naštrbiť určitú uhladenosť a suverénosť jeho výkladu. Nepochybne by to však bolo zvýšilo celkový efekt publikácie. Domnievame sa totiž, že najlepší spôsob, ako získať čitateľa — a to aj pri popularizovaní filozofie — je nastoliť mu problémy, reálne, živé, a preto neraz hoci ešte i nedoriešené, ktoré by vzrušili myslenie samotného čitateľa, podnietili ho k samostatnému rozmyšľaniu a hľadaniu odpovede. Je to dôležité najmä pri takej vždy znovu a najmä teraz aktuálnej téme, ako je otázka vzťahu teórie a praxe.

Pravda, ak zdôrazňujeme význam nastolenia problémov, objavovania určitých nových aspektov danej problematiky, neznamená to, že by sme zaznávali alebo nedoceňovali to, čo Kusý naozaj dobre a so znalosťou veci urobil, totiž vysvetlenie základných pojmov danej témy, oboznámenie čitateľa s historickým vývinom vzťahu teórie a praxe, sprostredkovaním všeobecne platných marxistických názorov na túto otázku. To je v publikácii takéhoto typu nevyhnutne potrebné. Cenné je aj to, že autor dovedol problematiku až do súčasnosti a svoju interpretáciu oživuje mnohými výstižnými postrehmi a príkladmi. Jednak však aj interpretácia tohto základného materiálu by bola bývala účinnejšia, keby

ju bol urobil nie proste iba ako niečo samo osebe dôležité a zaujímavé (čím tiež samozrejme je), ale ako nevyhnutný predpoklad, nevyhnutnú bázu pre teoretické uchopenie určitého nového problému, keby bola podriadená určitej vedúcej myšlienke, ktorej vyzdvihnutie a zdôvodnenie by mohlo byť teoretickým prínosom k riešeniu danej otázky, posunutím jej riešenia o stupienok vyššie. Takýto živý nerv však ako-by v Kusého práci chýbal.

Máme tu na mysli najmä tú časť knižky (je to celá jej druhá polovica), ktorá je venovaná riešeniu otázky vzťahu teórie a praxe v socialistickej spoločnosti. Zdá sa nám, že autor mohol práve k tejto problematike povedať viac, ako povedal, a to nielen preto, že by to bolo prospelo celkovej úrovni a vyrovnanosti knižky, ale najmä preto, že prenikavejšou analýzou tejto problematiky mohol svojou knihou práve teraz veľmi vhodne zasiahnuť do prebiehajúcich diskusií. Práve k niektorým myšlienkam z tejto časti knihy chceme urobiť niekoľko poznámok.

Autor správne poukazuje na všeobecné spoločenské predpoklady, ktoré za socializmu umožňujú prekonávať vzájomnú odtrhnutosť teórie a praxe. S rozhladom a aj s určitou znalosťou špecifiky príslušných oblastí rozoberá to, ako sa tento proces vytvárania jednoty medzi teóriou a praxou realizuje v rôznych sférach života spoločnosti — vo výrobnej činnosti, technickou a kultúrnou revolúciou vo vede i v riadení spoločnosti. Predsa však autor práve pri analýze tohto procesu uviazol v rovině určitej opisnosti, púhej ilustratívnej deskripcie jeho všeobecnej realizácie.

Nemuselo to však tak byť. Tým, že vo vzťahu medzi teóriou a praxou vyzdvihol nutnosť rozlišovať subjektívnu a objektívnu stránku tohto vzťahu, autor sa značne priblížil vystihnútiu vlastného jadra problematiky. Škoda, že sa mu toto jadro nepodarilo vylúpnuť. Čo malo byť východiskom vlastnej teoretickej analýzy, ocitlo sa až na konci autorových úvah. A tak aj niektoré bystré postrehy o povahe subjektívnych zásahov do objektívneho procesu,

v ktorom sa v socialistickej spoločnosti vytvára vzťah medzi teóriou a praxou, o deformačnom vplyve kultu osobnosti alebo o nutnosti predchádzať živelnosti vo vývoji tohto vzťahu vyúsťujú nakoniec iba do púhej formulácie, že „socialistická spoločnosť iniciatívne a predvídavo rieši všetky objektívne rozpory, ktoré zákonite vznikajú pri realizácii konkrétnych foriem vzťahu medzi teóriou a praxou“ a „rozhodne bojuje proti všetkým chybným, deformačným zásahom subjektívnej povahy, ktoré porušujú dialektickú jednotu teórie a praxe, vedú ich k vzájomnej izolácii a odtrhávaniu“ (str. 74). Púhou ilustráciou tejto nie sice nesprávnej, ale vo svojej všeobecnosti nič nehovoriacej tézy je aj rozbor, ktorý autor urobil na príklade vývoja socialistickeho poľnohospodárstva. Autor tu iba opisuje, ako sa formoval vzťah medzi teóriou a praxou v tejto oblasti. Otázku o príčine samotného vzniku zdĺhavej a ani dosiaľ neprekonanej disproporcie medzi existujúcimi možnosťami poľnohospodárskej výroby a ich realizovaním si však ani nekladie.

Teória a prax v poňatí autora, pokiaľ analyzuje ich vzťah v socialistickej spoločnosti, sú akoby abstraktnými, od reálneho spoločenského pohybu odtrhnutými kategóriami. Takými sú však preto, že samotnú socialistickú spoločnosť chápe autor ako nejaký homogénny, vnútorne neprotirečivý útvar. Mohlo by sa zdať, že autorovi ubližujeme, keď mu pripisujeme takýto vcelku naivný, ba absurdný názor. Autor je naozaj ďaleko od toho, aby nevidel zložitú diferencovanosť socialistickej spoločnosti, alebo aby zaznával existenciu vnútorných protirečení v nej. Pre pochopenie reálneho spoločenského pohybu nie je však dôležité to, či mu všeobecne priznávame vnútorne protirečivý charakter, ale odhalenie konkrétnych spoločenských foriem, v ktorých sa tieto protirečenia presadzujú a riešia, odhalenie konkrétnych spoločenských síl, ktoré sú tak alebo onak zainteresované buď na riešení, alebo na prtlmení existujúceho rozporu. Jedine vo svetle tejto živjej dialektiky spoločenského pohybu, v ktorej sa výrazným spôsobom uplatňujú záujmy spo-

ločenských skupín alebo vrstiev, možno správne pochopiť i mechanizmus, v ktorom sa realizuje vzťah teórie a praxe.

Keď rozoberá dôsledky vzájomného oddeľovania teórie a praxe v triednej spoločnosti, autor správne hovorí, že „záujmy a názory vládnucej triedy sa stávajú akýmsi filtrom, cez ktorý musí prechádzať každá vedecká teória...“ (str. 61). Neplatí to však v určitej modifikácii aj o socialistickej spoločnosti? „Nefiltruje“, neprispôbuje sa aj tu poznanie, teória potrebám a záujmom tej alebo onej spoločenskej skupiny alebo vrstvy, ktorá je zainteresovaná práve na takom a nie inom výklade skutočnosti?

Marxizmus pozdvihol poznanie spoločnosti na vedeckú úroveň práve tým, že dokázal vývin spoločnosti pochopiť ako objektívny vnútorný protirečivý materiálny proces, v ktorom sa spoločenský boj i spoločenský pokrok realizujú pohybom, aktivitou, bojom nás, konfliktmi a zrážkami medzi rôznymi spoločenskými triedami, vrstvami, skupinami, medzi ich záujmami. Pokiaľ ide o antagonistickú triednu spoločnosť, je takýto charakter jej pohybu evidentný. Niet marxistického teoretika, ktorý by práve v zrážkach protikladných triednych záujmov, v protikladnej aktivite antagonistických spoločenských tried nevidel vlastný motor spoločenského pohybu. Len čo však začneme uvažovať o socialistickej spoločnosti, hneď sme náchylní poddať sa iluzionizmu. Akoby v socialistickej spoločnosti neexistovali rôzne, v určitej rovine i protikladné spoločenské záujmy, akoby tieto záujmy nemali tiež váhu objektívne pôsobiacej materiálnej sily, akoby pohyb a vývoj socialistickej spoločnosti bol možný ako niečo autonómne, ako niečo nezávislé od presadzovania sa i od zrážok týchto záujmov. A ako by sa aj vzťah teórie a praxe neformoval a nevyvíjal v tesnej spätosti so sférou spoločenských záujmov, akoby teória aj v socialistickej spoločnosti bola nie iba všeobecná, ale konkrétne spoločensky podmienená, akoby tá alebo oná koncepcia, tá alebo oná alternatíva, tá alebo oná teória nebola súčasne výrazom

záujmov práve tej alebo onej spoločenskej skupiny alebo vrstvy.

Pravda, povaha protirečivosti spoločenských záujmov v socialistickej spoločnosti je iná ako v spoločnosti antagonisticky triednej. Ak odhliadneme od záujmov určitej časti zvyškov zvrhnutých vykorisťovateľských tried alebo niektorých nenapraviteľne asociálnych živlov, ktoré však v súčasnom štádiu vývoja socializmu majú pomerne nevelkú váhu, tak v určitom presne vymedzenom zmysle, totiž v zmysle spätosti osudov ľudí s osudmi, s existenciou, so zachovaním a s rozvojom socializmu, v zmysle zrastenia ľudí so socializmom ako s prirodzeným prostredím ich existencie a aktivity naozaj existuje určité spoločstvo záujmov, určitá ich jednota. Táto jednota však nie je ani abstraktná, ani uniformná, ani neprotirečivá. V medziach tohto všeobecného spoločensťva záujmov, v rovine tejto všeobecnej jednoty existuje aj rozdielnosť záujmov, aj napätie medzi nimi, aj ich vzájomný boj a zrážky. Socializmus sa v terajšom štádiu vývoja stáva však natoľko silným a životaschopným spoločenským zriadením, že čím ďalej, tým menej hrozí nebezpečenstvo, že by vyjavovanie, presadzovanie, rozvíjanie týchto jemu vlastných rozporov mohlo nejako ohroziť jeho existenciu alebo pribrzdiť jeho vývoj. Naopak, práve takéto vyjavovanie vnútorných rozporov socialistickej spoločnosti, ich odhalovanie, riešenie môže primerane jej možnostiam zabezpečovať i tempo rozvoja. O to sa nakoniec usiluje aj komunisticá strana, keď nielenže vyzýva k diskusiám o neriešených problémoch, ale robí celý rad konkrétnych opatrení, aby aktivizovala práve progresívne spoločenské sily.

Tieto fakty, domnievam sa, treba mať na zreteli, ak chceme hlbšie načrieť aj do problematiky vzťahu teórie a praxe za socializmom. Tento vzťah nie je totiž iba nejaká abstraktné protirečivý, ale je protirečivý spoločensky veľmi konkrétne, a to v tom zmysle, že práve tak akákoľvek nová, progresívna koncepcia, alternatíva, teória, ako aj ktorákoľvek zastaralá, konzervatívna koncepcia alebo teória je vždy spä-

tá so záujmami buď progresívnych, alebo konzervatívnych spoločenských síl. A že teda i jej osud, jej prijatie alebo zamietnutie nie je závislé tak od miery jej hĺbky a pravdivosti, ale skôr od toho, či a v akej miere sa jej ujmu a urobia si ju programom svojej činnosti práve tie spoločenské sily, ktorých záujmy korešpondujú s jej realizovaním.

Ziaľ, aj v socialistickej spoločnosti existujú také spoločenské sily, ktoré s obdivuhodným rutinérstvom dokážu pochovať aj ten najefektívnejší progresívny projekt. To však nie je to najhoršie. Oveľa horšie je, že samotné vypracovanie skutočne účinnej koncepcie alebo teórie sa neraz stáva buď nemožným, alebo sa za potrebami praxe neprimerane oneskoruje preto, lebo nevyhnutné predpoklady pre takéto vypracovanie prechádzajú „filtrom“ záujmov práve tých spoločenských skupín alebo vrstiev, ktoré nielenže nie sú zainteresované na pravdivom poznaní skutočného stavu a na nájdení účinného východiska z neho, ale ktoré sú, naopak, zainteresované na zamaskovaní pravdy, na zachovaní existujúceho stavu, resp. iba na takom progrese, ktorý by nemohol ohroziť ich vlastné spoločenské pozície.

Otázka vypracovania a presadenia správnej koncepcie, správnej teórie sa taktó nestáva iba otázkou správneho, hlbokého, pravdivého poznania reality, ale i otázkou boja proti tým spoločenským silám, ktoré stoja v ceste jej presadeniu, ktorých záujmy sú v rozpore s maximálnym realizovaním progresívnych vývojových tendencií, otázkou izolácie týchto síl, obmedzovania sféry ich aktivity a moci.

Ak by sme to chceli ilustrovať na príklade poľnohospodárstva, tak je len čiastočnou pravdou to, čo hovorí Kusý, že totiž príčinami zaostania poľnohospodárskej výroby boli napríklad také faktory, ako nevypracovaná ekonomika kolektívneho poľnohospodárstva, nedostatočne rozvinuté poľnohospodárske vedy, že v poľnohospodárskych vedách prevládol akademizmus a u poľnohospodárskych výrobcov zas praktikizmus atď. Všetko to je pravda,

všetko to je však súčasne dôsledkom oveľa hlbších príčin. Ako týmito faktormi vysvetliť napríklad to, že sa v takej miere a v takých rozmeroch podarilo znýchutiť masu poľnohospodárskych výrobcov, podviazať ich iniciatívu, ich záujem o rozvoj poľnohospodárskej výroby? Ako týmito faktormi vysvetliť, že sa jedine účinný spôsob zasahovania do sféry výroby — plánovité vytváranie účinného systému stimulov, ktoré by v želiteľnom smere podnecovali vlastnú aktivitu a iniciatívu nás i skladbu poľnohospodárskej produkcie, nahradil nielen systémom bezduchého administrovania, ale niečím ešte horším — systémom voluntaristického vnučovania apriórne stanovovaných foriem, metód i úloh? A nakoniec — ako vysvetliť, že ani po celom rade opatrení, ani v dôsledku enormných investícií nenastáva zatiaľ v poľnohospodárskej výrobe podstatný obrat?

Pravda, nemožno nevidieť, že mnohé z našich nedostatkov v oblasti poľnohospodárstva, práve tak ako inde, majú naozaj i objektívne príčiny, sú naozaj nedostatkami „rastu“, dôsledkom nie dostatočných objektívnych možností vyhnúť sa im alebo ich prekonať. Možno však situáciu, aká sa vytvorila v poľnohospodárstve, vysvetliť iba takýmito objektívnymi príčinami? Nie je takáto situácia i dôsledkom nesprávnej koncepcie, nesprávneho teoretického prístupu, aký sa uplatňoval, resp. i teraz ešte uplatňuje, k problémom rozvoja poľnohospodárskej výroby? Nezanedbávali a nezanedbávajú sa tým niektoré veľmi dôležité faktory, ktorých využitie by mohlo podstatnejšie ako púhé reorganizácie ovplyvniť chod poľnohospodárskej ekonomiky?

A ďalej: Ak sa vo vzťahu k reálnym problémom rozvoja poľnohospodárstva okrem iného naozaj uplatnili, resp. i uplatňujú aj nesprávne teoretické postoje, nesprávne koncepcie, a potom i nesprávne praktiky, tak aká je sociálna základňa týchto nesprávnych koncepcií a praktík? Alebo azda nijakú takúto sociálnu základňu nemajú? Ako je však potom možné, že sa vyznačujú takou neobyčajnou zotrvačnosťou, že napriek ich nejednej kritike i nejednému opatreniu tak

ťažko ustupujú správnejšej, efektívnejšej teórii i praxi?

To sú otázky, ktoré sa musia nevyhnutne vynoriť, ak problematiku vzťahu teórie a praxe demonštrujeme na príklade poľnohospodárskej výroby. Pravda, nejde len o poľnohospodárstvo. Ide o včasné rozpoznanie a prekonanie akejkolvek disproporcie, ktorá vznikla alebo vzniká medzi existujúcimi možnosťami socialistickej spoločnosti a ich faktickým realizovaním.

Ako vidieť, otázka vzťahu teórie a praxe v socialistickej spoločnosti je zložitejšia, ako ju vidí autor recenzovanej publikácie.

Kusý síce tiež poukazuje na rôzne deformácie, ktoré vo vzťahu medzi teóriou a praxou vznikajú aj za socializmu, tieto deformácie pripisuje však iba na vrub subjektívnych nedostatkov, resp. omylov alebo snažení či už (a v jeho poňatí najmä) jednotlivcov, či spoločenských skupín (napr. v prípade revizionizmu alebo dogmatizmu). Nejde však iba o nedostatky, iba o omyly a ani iba o snaženia. Tie by bolo možné ľahko opraviť alebo pribrzdiť či už kritikou, alebo aj prípadným odvolaním takýchto nenapraviteľných subjektivistov. Korene subjektivismu, vyjadreného v určitej teórii a majúceho spoločenský charakter a dosah (a o taký subjektivismus nakoniec ide — veď subjektivismus jednotlivca by sa dal nakoniec ľahko paralyzovať) sú však oveľa hlbšie. Sú to spoločenské korene a sú zapustené v záujmoch

veľkých spoločenských skupín alebo vrstiev. A tieto záujmy nie sú hocakými záujmami, ale sú to existenčné záujmy a vyznačujú sa silou materiálnej zotrvačnosti. Sú výrazom určitej spoločenskej pozície týchto skupín alebo vrstiev, určitého ich spoločensky funkčného zaradenia v systéme spoločenskej delby práce alebo v systéme riadenia spoločnosti. Sú to záujmy, realizovaním ktorých príslušná spoločenská skupina alebo vrstva nachádza svoje vlastné sebauplatnenie, svoje vlastné sebaoptvrdenie. Sú základňou vzniku určitej atmosféry, určitého mentálneho založenia, ale najmä určitého v takej alebo onakej miere a priori neho postojá k spoločenskej realite. Táto atmosféra, tento postoj sa formuje mimovoľne, prejavuje sa nenápadne, ale v určitých situáciách značne ovplyvňuje pravdivosť poznania alebo spôsob hodnotenia skutočností. Pri analýze vzťahu teórie a praxe v socialistickej spoločnosti nemožno neprihliadať k tejto dialektike spoločenských záujmov, k tomuto mechanizmu ich pôsobenia. Jedine pochopením tohto mechanizmu možno totiž nájsť kľúč i k pochopeniu procesu, v ktorom sa realizuje vzťah teórie a praxe, a aj kľúč k účinným, efektívnym zásahom riadiacich spoločenských orgánov do tohto objektívneho procesu.

J. Strinka

OD FANTÁZIE KU SKUTOČNOSTI¹

Existuje typ vedeckých pracovníkov, ktorí celou svojou tvorbou kotvia v rámci úzko vymedzenej odbornej špecializácie a koncentrujú sa vedome iba na rozpracovanie problémov, ktoré priamo s ňou súvisia. Pri dnešnom stave vedy a vzrastajúcej špecializácii aj v rámci jedného odboru je to iste

opodstatnená a ideálna pracovná koncepcia a vedie takmer vždy k novým a všestranne prepracovaným poznatkom. No sú aj takí pracovníci, záujmový okruh ktorých je širší, ktorých vie inšpirovať k zrodu a vytýčeniu problému často náhodný a naoko nenáročný podnet a ktorí vedia spojiť na spoločnej báze svojej tvorby mnohorakú, odborne značne diferencovanú problematiku.

Tento druhý prípad má prednosti najmä

¹ T. Münz, *Od fantázie ku skutočnosti*, Bratislava 1963, Osveta, str. 199.